

Ana Kadović, prof.

Prirodoslovna škola Vladimira Preloga

Ulica grada Vukovara 269

10000 Zagreb

mail: anakadovic@gmail.com

mob: 097-7624-660

**MATERIJALI ZA NASTAVNIKE LATINSKOGA JEZIKA ZA PROVEDBU
INTERDISCIPLINARNE NASTAVNE TEME**

(scenarij poučavanja i prijedlog rada s darovitim učenicima)¹: „BESTIARIUM ANTIQUUM“

Ishodi za nastavnike:

1. stručne kompetencije

- dobiti uvid u suvremene znanstvene prakse i mogućnosti suradnje s lokalnim muzejima, galerijama i sličnim institucijama
- prepoznati mogućnosti integrativnog pristupa učenju i poučavanju u srednjim školama i/ili osnovnim školama
- promišljati o važnosti samostalnog razvoja i nadilaženja predmetne specijalizacije s ciljem osuvremenjivanja nastavnih procesa

2. pedagoške kompetencije

- na primjerima aktivnosti prepoznati mogućnosti interdisciplinarnog rada iz predmeta Latinski jezik (korelacija: Povijest, Biologija)
- kroz razgovor uočiti prednosti i nedostatke predstavljenih prijedloga razrađenih aktivnosti za provedbu interdisciplinarne teme
- razvijati vlastite ideje i mogućnosti nadogradnje različitih pristupa učenju i poučavanju u školi

NASTAVNA TEMA/NASTAVNA JEDINICA²:

- „Bestiarium Antiquum“ (2. razred gimnazije - 4 nastavna sata)

ISHODI NA RAZINI PREDMETNOG KURIKULUMA:

- SŠ (2) LJ A.2.1. Prepoznaje, primjenjuje i uspoređuje jednostavne i složene gramatičke oblike riječi i njihove odnose.
- SŠ (2) LJ A.2.2. Prepoznaje, upotrebljava i raščlanjuje riječi iz prilagođenih tekstova kao i latinizme u hrvatskome jeziku.
- SŠ (2) LJ B.2.2. Razumije i objašnjava prilagođeni latinski tekst.
- SŠ (2) LJ C.2.2. Komentira, diskutira i zaključuje o sadržaju izabrane teme i njezinu odnosu prema širemu društvenome, znanstvenome, kulturnome, književnome i umjetničkom kontekstu.

¹ nastavni materijali osmišljeni su u sklopu provedbe cjelogodišnjega projekta „HUMANisti“ – rad s darovitim učenicima (odobren od MZO) i rezultat su suradnje s Galerijom Arheološkog muzeja u Zagrebu te posjeta izložbe „Bestiarium Antiquum“

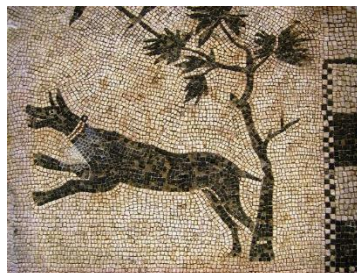
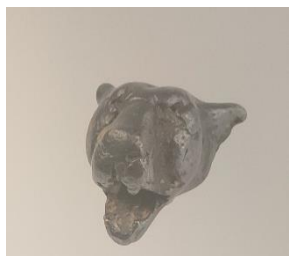
² nastavnik temu može prilagoditi i nižim ili višim uzrastima kao i drugim programima poučavanja (osnovna škola, strukovne škole i dr.)

A. ZVJERINJAK ANTIKE

Stari Grci i Rimljani živjeli su u svijetu koji je vrvio životinjama. Životinje su bile sastavni dio njihove svakodnevnice - od prehrane, rada i trgovine preko rata do književnosti i umjetnosti, sve do ljubavi. Neke su paradirale pred carevima, živjele u palačama i zabavljale mase u areni. Životinje su u potpunosti prožimale drevni svijet - nisu imale isključivo utilitarnu i ekonomsku funkciju, već su igrale važnu ulogu u grčko-rimskoj religiji, kulturi, simbolici i umjetnosti. Osim što su bile radne, kućne ili pak divlje, životinje su mogle biti i svete, a redovito su i žrtvovane za potrebe vjerskih svetkovina.

AKTIVNOST ZA UČENIKE: Analiziraj slikovne priloge i odgovori na pitanja.

1. Uoči različitosti u ovim prikazima – materijal, detalji prikaza, izgled itd.
2. Pokušaj imenovati prikazane životinje.
3. Koje su životinje Rimljani mogli vidjeti u svojoj okolini, a koje nisu. Zašto?
4. Na koji su način mogli do njih doći?

Slike (s lijeva):

1. glava pantere, srebrna figurica, nepoznato nalazište
2. Lav, brončana aplika, Siscia
3. Pantera, brončana fibula s emajlom, Siscia
4. Tigar, brončana figurica, nepoznato nalazište
5. Lav, mozaik Pompeii
6. Morski rak, didrahma, Akaragas (Sicilija)/ Morski rak, stater, Agrigento (Sicilija)
7. Sova, tetradrahma, Atena
8. Pas, mozaik, Museo Nacional de Arte Romano
9. Slon, Roman Mosaics Bardo Museum

Životinje se mogu vidjeti doslovno u svim oblicima umjetničkog izričaja – utkane u tkaninu, izrezbarene u namještaju, inkorporirane u predmete svakodnevne uporabe, naslikane na freskama ili posložene u mozaicima. One su predmeti poslovice, zakletvi i snova.

AKTIVNOST ZA UČENIKE: Pročitaj polazne tekstove i temeljem opisa detektiraj o kojim se životinjama radi.

1. TEKST

„_____ se smatra svetim u okrugu Papremis, ali ne drugdje. Ova životinja ima četiri noge, razdvojene papke poput vola, prćast nos, konjsku grivu i rep, uočljive kljove, glas poput njištanja i otprilike je veličine vrlo velikog vola. Njegova je koža toliko debela i žilava da se od nje, kad se osuši, mogu napraviti drške koplja.“

Herodot

Odgovor: Nilski konj

2. TEKST

Još jedan značajan opis dolazi nam od Ktezija iz Knida, grčkog liječnika koji je proveo 17 godina u Perziji. Kad se vratio u Grčku 398. pr. Kr., odlučio je napisati dvije knjige o Istoku. Druga knjiga o Indiji koja je danas većim dijelom izgubljena, temeljila se na pomno proučavanim izvještajima putnika i kolega. Među tim izvještajima je i onaj koji govori o **“divljim magarcima koji su veliki poput konja” i imaju “rog na čelu dugačak oko stopu i pol”**.

Odgovori: jednorog/ američki učenjak Shepard prepoznao u opisu **himeru (kombinacija indijskog nosoroga, tibetanskog chiru, perzijski onager)**

Tumačenje: Ktezije je možda povezoao opise perzijskog onagra kada je opisivao svojeg jednorogog magarca.

Tumačenje: U grčkoj mitologiji himere su bila čudovišta koja bljuju vatru i imaju glavu lava, tijelo jarca i rep zmije. Oni također služe kao dobra analogija za način na koji je klasični svijet pokušavao shvatiti egzotične životinje.

3. TEKST

Godine 46. pr. Kr. Julije Cezar vratio se u Rim sa životinjom koju je možda dobio na oproštaju od egipatske vladarice Kleopatre.

“Ova je životinja slična devi u svim pogledima osim što joj noge nisu sve iste duljine, jer su stražnje noge kraće. Počevši od stražnjice, postupno raste, što daje dojam da se uzdiže; i uzdižući se visoko uvis, ostatak tijela podupire na prednjim nogama i podiže vrat na

neuobičajenu visinu. Koža joj je pjegava poput leoparda i zbog toga nosi zajedničko ime obiju životinja.”

Kasije Dion

Odgovor: Žirafa (Rimljani su tu životinju prozvali "camelopardalis" ili skraćeno "kamelopard")

Stari su Grci tumačili opise egzotičnih životinja kao dokaze koji upućuju na postojanje mitoloških bića. Ljudi koji su živjeli u antici tumačili su stvarni svijet kroz šarenu prizmu mitologije i legendi. To je posebno vidljivo u ovakvim opisima egzotičnih životinja koje su živjele daleko izvan granica domovine. Primjerice, Artemidor iz Daldisa (grčki pisac), rođen u današnjoj Turskoj, pisao je da slonovi u Etiopiji žive zajedno sa zmajevima i sfingama.

Rimsko Carstvo se protezalo od Engleske do sjeverne Afrike i Bliskog istoka. Kako je trgovina između ovih regija postajala sve češća, tako je rasla i razmjena egzotičnih životinja. Rimljani su bili izloženi slonovima, nojevima, tigrovima i lavovima već u 1. st. pr. Kr., a kasnije su im se pridružili nilski konji, nosorozi, deve i žirafe. Isprva su izlagane svima na vidjelo u Rimu, ali ako se rimska javnost sve više navikavala na ova stvorenja i njihova se percepcija o njima drastično promijenila. Egzotične životinje počele su se koristiti u paradama, trenirati za izvođenje trikova i pripremati za borbu.

B. LOV NA EGZOTIČNE ŽIVOTINJE

Tisuće medvjeda, pantera, leoparda, lavova i slonova ubijeno je u Koloseumu — no kako su uopće tamo dospjeli?

AKTIVNOST ZA UČENIKE: Pročitaj opis i prepisku rimskog govornika Cicerona i njegovog prijatelja Celija pa komentiraj tekst.

U nečemu što bi moglo biti najstarija zabilježena neugodna prepiska na svijetu, rimski govornik Marko Tulije Ciceron proveo je veći svoga mandata kao prokonzul Cilicije 51–50. pr. Kr. pokušavajući ignorirati vrlo specifičan zahtjev svog bivšeg pravnog klijenta **Marka Celija Rufa**. U nekoliko pisama poslanih tijekom većeg dijela godine, Celije je više puta molio Cicerona da uhvati i pošalje mu skupinu lokalnih leoparda. Životinje su mu bile potrebne, objasnio je, jer je pokušavao pokrenuti svoju političku karijeru - a ništa nije osvajalo srca glasača više od pokolja egzotičnih životinja uživo u areni. Celijev protivnik nije imao problema skupljati egzotične životinje od svojih guvernerskih prijatelja - zašto onda Ciceron nije mogao dati uloviti nekoliko svojih lokalnih zvijeri?

Kao što je Ciceron objasnio u pismu drugom prijatelju, Atiku, jednostavno mu nije bilo ugodno iskorištavati svoj položaj na ovaj način:

“Rekao sam da nije u skladu s mojim karakterom da ljudi Cibyre trebaju loviti o javnom trošku dok sam ja guverner.”

Celije se nije dao razuvjeriti, a njegova su pisma postajala sve očajnija.

"Bit će vam sramota ako nemam grčkih pantera."

"U gotovo svakom pismu spomenuo sam vam temu pantera. Bit će ti sramota što je Patisk poslao deset pantera Kuriju, a ti bi trebao poslati mnogo puta više."

Ove nejasne prijetnje njegovom ugledu očito su Ciceronu počele ići na živce. Njegov posljednji odgovor je izrazito sarkastičan.

„Što se tiče leoparda, profesionalni lovci su zauzeti, rade po mojim naredbama. Ali postoji izuzetna oskudica zvijeri, a priča se da se oni leopardi koje ovdje imamo gorko žale da su jedina stvorenja u mojoj pokrajini čiji su životi ugroženi.“

1. Što misliš, zašto su životinje postale samo sredstvo političke kampanje?
2. Što to govori o rimskome društvu?
3. Misliš li da je lov egzotičnih životinja bio skup ili pristupačan većini rimskih građana?

Životinje uhvaćene u divljini smatrale su se neizmjereno opasnijima, a time i vrijednijima i fascinantnijima. Čini se da Rimljani nisu bili zainteresirani za uzgoj egzotičnih životinja kod kuće. U svojoj knjizi Spectacles of Death in Ancient Rome, povjesničar Donald Kyle objašnjava:

[E]gzotične životinje dobile su poseban tretman sa stručnim voditeljima i pratiteljima kako bi se osiguralo njihovo zdravlje i spremnost za izvedbu. Također bi se mogle privremeno izložiti ili, što je manje vjerojatno, držati u zvjerinjama prije spektakla za koje su bile namijenjene.

AKTIVNOST ZA UČENIKE: Koje su dugoročne promjene u gospodarstvu i ekonomiji nastale kao rezultat lova na egzotične životinje? Komentiraj i argumentiraj.

Stalno rastuća potražnja Rima za egzotičnim životinjama stvorila je specijalizirane lovce koji su živjeli i radili na rubovima carstva. Hvatanje i prijevoz živih životinja iz dalekih zemalja bio je unosan posao u rimskim provincijama.

AKTIVNOST ZA UČENIKE: Brojni rimski autori detaljno su opisivali metode koje su lovci koristili kako bi ušli u trag i uhvatili opasna stvorenja poput medvjeda i tigrova. Usporedi pisane izvore i opiši različite metode lova. Na što su lovci morali posebno paziti?

Plinije nam govori kako su afrički lovci hvatali žive slonove – jahači na konjima tjerali bi slonove u jame, a da ih pritom ne ozlijede, gdje bi životinje ostajale bez hrane i vode danima ili tjednima sve dok ne bi bile dovoljno fizički iscrpljene da bi se mogle transportirati bez previše problema. Ili su ih hvatali mrežama i vezivali za drvene daske.

Plin. Nat. 8.1

Nakon što bi identificirali medvjede jazbine uz pomoć pasa, lovci bi tjerali životinje kakofonijom truba i činela. Nakon što bi medvjed bio na otvorenom i dezorijentiran, lovci bi ga potjerali u skrivenu mrežu koju su prethodno postavili. To bi bio opasan trenutak, „**jer u tom trenutku medvjedi jako bijesne snažnim čeljustima i strašnim šapama**“. Najjači članovi lovačke družine krenuli bi u akciju da obuzdaju medvjeda tako što bi mu udove vezali za drvene daske.

U ovom trenutku, dok je medvjed sigurno hendikepiran i vjerojatno umoran, mogao bi se „ukrcati u „kavez od hrastovine i borovine“ za transport.

Opijan, O Lovu, 2.st.

„Koliko god izaziva strah svojim zubima, čuđenje svojom grivom, strahopoštovanje svojim rogovima i nakostriješenom dlakom – sva ljepota, svo strahopoštovanje šume je uzeto. Oni nisu zaštićeni svojim lukavstvom, ne pomaže im ni snaga ni težina, njihova brzina ne omogućava hitrost nogu. Neki urliču upleteni u zamke, neke strpaju u drvene kaveze i odnesu. Čamci natovareni nekim životinjama prelaze more i rijeke, veslačeva ruka zastaje beskrvna od užasa, jer se mornar boji tovара kojeg prenosi. Drugi se prevoze kopnom u kolima koja blokiraju ceste u dugoj povorci, noseći plijen iz planina. Divlju zvijer prevozi zarobljenu ona uznemirena stoka kojom je u prošlim vremenima znala utažiti svoju glad, a svaki put kada bi se volovi okrenuli i pogledali svoj teret, ustrašeno bi se pokušali odmaknuti od zaprege.“

Klaudije: O Stilihonovom trećem konzulatu

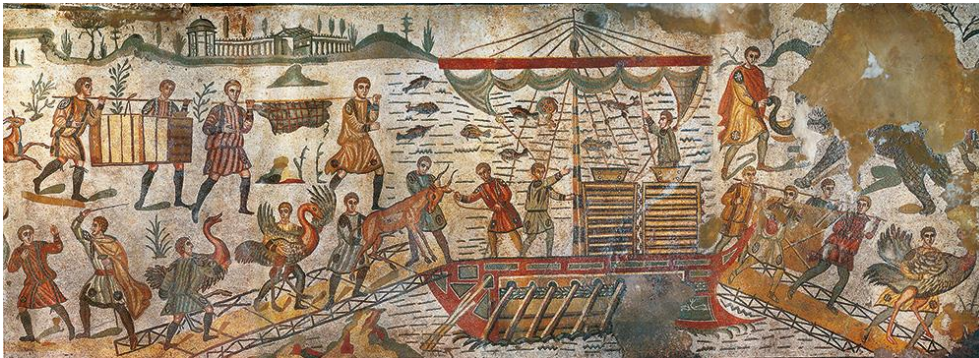
AKTIVNOST ZA UČENIKE: Pažljivo pogledaj slikovne prikaze, usporedi ih s pisanima i opiši.

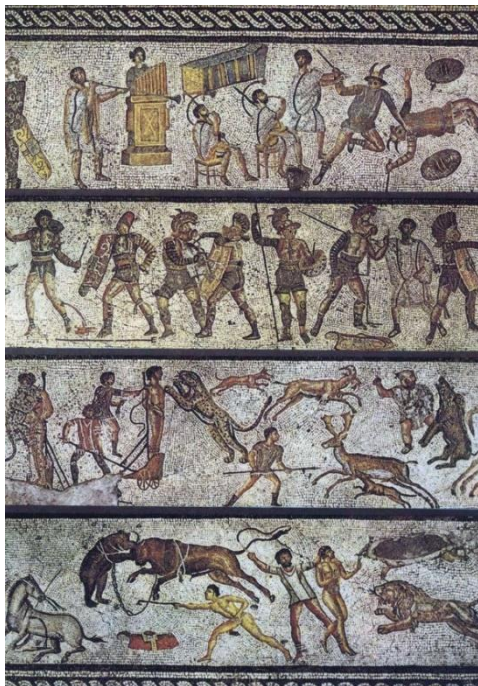
Slika 1: Prikaz lova na divlje životinje. Koje tehnike lova uočavaš?

Slika 2: Opiši prikaz! Koje životinje uočavaš?

Odražavajući kulturnu snagu živih divljih životinja, prizori lovaca koji ih hvataju i prevoze bili su uobičajeni trop u rimskoj mozaičkoj umjetnosti. Najspektakularniji primjer dolazi iz *Vile Romana del Casale iz 4. stoljeća na Siciliji*. Mozaik se proteže gotovo cijelom dužinom vile, dominirajući javnim prostorima luksuzne kuće.

Tumačenje: S lijeve strane usidrenog broda ljudi vode žive zvijeri (uključujući par nojeva) na brod. S desne strane broda, drugi ljudi iskrcavaju životinje na njihovom odredištu, još uvijek žive - ali ne zadugo.

Slika 3: Prepoznaj detalje ovog mozaika – što je prikazano u pojedinom redu. Daj naziv mozaiku. (npr. lovačka Noina Arka)

Tumačenje: Drugi mozaici prikazuju sudbine životinja nakon što su stigle do velikog grada. Jedan pronađen u bogatom gradu Leptis Magna, u modernoj Libiji, datira nedugo nakon što je car Titus proslavio dovršetak Koloseuma osudivši tisuće divljih životinja na smrt. Osim gladijatorskih borbi, mozaik prikazuje cijeli niz životinjskih spektakala, od pogubljenja zarobljenika od strane zvijeri do **venationes**. U jednoj posebno okrutnoj vinjeti medvjed i bijesni bik okovani su zajedno

Krvavi javni spektakli sa životinjama bili su važan dio rimske kulture. Jedna vrsta predstava s divljim životinjama, poznata kao **damnatio ad bestias**, s vremenom je postala trop kršćanskih priča o mučenicima poput one o Danielu i lavovima.

Tijekom razdoblja Rimske Republike (509. – 27. pr. Kr.), životinje su se obično koristile za godišnje parade koje su se održavale u čast mrtvih. Suci i bogati pojedinci opskrbljivali bi složene predstave s domaćim stvorenjima. Od ptica do zvijeri, životinje bi često bile izložene, trenirane za izvođenje trikova, a ponekad i ubijane u insceniranim lovovima zvanim **venationes**.

C. VENATIONES

AKTIVNOST ZA UČENIKE: Pogledaj slikovni prikaz i pretpostavi što su bile venacije?

Tumačenje: *Venatori* (lat. venatores) su imali mnogo toga zajedničkog s rimskim gladijatorima. Poput gladijatora, obično su bili robovi, kriminalci ili pod ugovorom za borbu. Ali *venatore* se smatralo čak i gorima od gladijatora (koji su već pripadali najnižem sloju društva).

Prema Pliniju Starijem, prvi *venacij* održan je 252. g. pr. Kr., sa slonovima koji su bili zarobljeni na Siciliji tijekom Prvog punskog rata. Rimski povjesničar Livije sugerira da se prvi *venacij* dogodio ipak nešto kasnije, 185. g.pr. Kr., nakon Drugog punskog rata. Tada je rimski vojskovođa Marko Fulvije Nobilior proslavio svoje pobjede priredivši inscenirani lov.

"Prvi put jedno atletsko natjecanje održano je u Rimu. I organiziran je lov u kojem su lavovi i pantere bili lovina, a igre su se slavile s praktički svim resursima i raznolikošću koje je cijelo doba moglo prikupiti." (Livije)

Natjecanja između zvijeri ili između ljudi i zvijeri od 2. st. pr. Kr. priređivana su u amfiteatru i obično su bila vezana s gladijatorskim predstavama. Međutim, tijekom intenzivnih političkih suparništava kasne Republike, usredotočenih oko iznimno moćnih i bogatih figura Pompeja, Krasa i Julija Cezara, Rimljani su po prvi put svjedočili mnogim stranim i egzotičnim životinjama, osobito krokodilima, vodenkonjima, tigrovima, lavovima, leopardima i drugim velikim četveronošcima iz Afrike. Julije Cezar sagradio je prvi drveni amfiteatar za prikazivanje ovog spektakla. S vremenom je prizor ovih stvorenja postao manje zanimljiv, a više spektakl te postaje očekivana komponenta svake predstave.

ZADATAK ZA UČENIKE: Prouči i prokomentiraj podatke vezane uz organizaciju venacija. Što misliš, kolika su morala biti sredstva utrošena u održavanje ovakve industrije zabave?

DOGAĐAJ	OSOBA	TRAJANJE	VENACIJE U BROJKAMA
Augustova vladavina	August (31.pr.Kr.-14.g.)	26 venacija	ubijeno 3500 afričkih životinja
Otvaranje Koloseuma	Tit (79.-81.g.)	100 dana	ubijeno 9000 pitomih i divljih životinja
proslava pobjede nad Dačanima	Trajan (98.-117.g.)	123 dana	ubijeno 11000 životinja
Tisućljetna obljetnica osnutka Rima	248. g.		32 slona, 10 losova, 10 tigrova, 60 pitomih lavova, 30 pitomih leoparda, 10 hijena, 6 nilskih konja, 10 žirafa, 1 nosorog

ZADATAK ZA UČENIKE: RAD NA TEKSTU

Prevedi polazni tekst u kojem Ciceron opisuje jedan *venacij* koji je organizirao slavni vojskovođa Pompej Veliki, a bio je toliko brutalan da u njemu nije mogla uživati čak ni rimska, tipično krvožedna, rulja. Komentiraj tekst.

I. Scr. Romae a.u.c. 699. M. CICERO S. D. M. MARIO.

Omnino, si quaeris, ludi apparatissimi, sed non tui stomachi.

Coniecturam enim facio de meo. (...)

Reliquae sunt venationes binae per dies quinque, magnificae - nemo negat - sed quae potest homini esse polito delectatio, cum aut homo imbecillus a valentissima bestia laniatur aut praeclara bestia venabulo transverberatur? Quae tamen, si videnda sunt, saepe vidisti, neque nos, qui haec spectavimus, quidquam novi vidimus. Extremus elephantorum dies fuit: in quo admiratio magna vulgi atque turbae, delectatio nulla exstitit; quin etiam misericordia quaedam consecuta est atque opinio eiusmodi, esse quandam illi beluae cum genere humano societatem.

(M. TVLLI CICERONIS EPISTVLARVM AD FAMILIARES LIBER SEPTIMVS//Ad M. Marium et Ceteros)

**prema razini učenja učenika, nastavnik samostalno može prilagoditi tekst i popratiti komentarima*

PRIJEVOD: Sve u svemu, ako želite znati, igre su bile sjajne, ali ne po vašem ukusu. Sudim po svome.

Preostala su dva lova na divlje zvijeri, koja su trajala pet dana, veličanstvena— nitko ne poriče — a ipak, kakvo je to zadovoljstvo profinjenom čovjeku, kada ili slabog čovjeka rastrga moćna zvijer, ili sjajna zvijer bježi lovca? Stvari koje ste, uostalom, ako ih vrijedi vidjeti, već često vidjeli; niti smo mi, koji smo bili prisutni na igrama, vidjeli išta novo. Posljednji dan bio je dan slonova, tijekom kojeg je bilo velikog čuđenja vulgarne gomile, ali nimalo zadovoljstva. Dapače, čak je postojao i određeni osjećaj suosjećanja i stvorena je vrsta uvjerenja (svojevršno mišljenje) da postoji neka vrsta povezanosti između te zvijeri i ljudske rase.

ZADATAK: RAD NA TEKSTU

Prevedi polazni tekst u kojem pisac Plinije Stariji opisuje isti tužan prizor. Komentiraj tekst i usporedi s Ciceronovim opisom.

Sed pompeiani amissa fugae spe misericordiam vulgi inenarrabili habitu quaerentes supplicavere quadam sese lamentatione conplorantes, tanto populi dolore, ut oblitus imperatoris ac munificentiae honori suo exquisitae flens universus consurgeret dirasque pompeio, quas ille mox luit, inprecaretur.

Plin. Nat. 8.7

**prema razini učenja učenika, nastavnik samostalno može prilagoditi tekst i popratiti komentarima*

PRIJEVOD: Kad su na Pompejevima [igrama slonovi] izgubili svaku nadu u bijeg, pokušali su zadobiti suosjećanje gomile neopisivim gestama preklinjanja i s nekom vrstom jadikovke oplakivali su svoju nesretnu sudbinu. Ljudi su bili toliko pogođeni tim prizorom da je, potpuno zaboravivši generala i velikodušnost koja se toliko trudila da im oda počast, cijeli zbor ustao u suzama i obasuo kletvama Pompeja, od čega je on ubrzo nakon toga postati žrtva.

AKTIVNOST ZA UČENIKE: Pročitaj polazni tekst koji govori o istom događaju i komentiraj – što je sve moglo uzrokovati ljudsko suosjećanje na ubijanje nedužnih životinja za zabavu? Kako Seneka opisuje Pompeja? Što je aleksandrijska izdaja i zašto se Seneka na nju referira?

"Ima li ikakve koristi znati da je Pompej bio prvi koji je prikazao pokolj osamnaest slonova u Cirkusu, sukobljavajući zločince protiv njih u oponašajućoj borbi? On, vođa države i onaj koji je, prema izvješću, bio uočljiv među starim vođama po dobroti svog srca, smatrao je znamenitom vrstom spektakla ubijati ljudska bića na novi način. Bore li se do smrti? To nije dovoljno! Jesu li rastrgani na komade? To nije dosta! Neka ih zgaze životinje čudovišne veličine! Bolje bi bilo da te stvari padnu u zaborav da ih kasnije neki svemoćni čovjek ne nauči i ne bude ljubomorán na djelo koje nije nimalo ljudsko. O, kakva sljepoća čini veliko blagostanje Kad je bacao tolike trupe bijednih ljudskih bića divljim zvijerima rođenim pod drugim nebom, kad je naviještao rat između stvorenja koja su tako neskladna, kad je prolijevao toliko krvi pred očima rimskog naroda, koja je i sama uskoro bila prisiljena prolići još više. Tada je vjerovao da je izvan moći Prirode. Ali kasnije se taj isti čovjek, izdan od aleksandrijske izdaje, ponudio bodežu najpodlijeg roba, a onda je konačno otkrio kakvo je prazno hvalisanje njegovo prezime."

(Seneka, XIII).

Pompejev spektakl lova na slonove, koji se dogodio pred kraj Rimske republike, izazvao je emocionalnu reakciju gomile - ali nipošto nije označio kraj *venationes*.

ZADATAK ZA UČENIKE: Pažljivo prouči mozaik. Što prikazuje? Pokušaj identificirati latinska imena i prevedi ih. Možeš li pretpostaviti čija su imena?

Tumačenje: Mageriusov mozaik datira oko 250. g., otkriven je u vili u blizini Hadrumetuma, u današnjem Tunisu, a danas se čuva u Arheološkom muzeju Sousse u Tunisu. Svaki od četiri prikazana lovaca (*venatores*), identificiran je imenom. Ovo nije neobično: borci u Areni ponekad su bili označeni u usporedivim mozaicima. Još je zanimljiviji i neobično dirljiv način na koji su leopardi prikazani. Kao i ljudi koji ih ubijaju, identificirani su po imenu: **Victor** (*Pobjednik*), **Romanus** (*Rimljanin*), **Luxurius** (što znači, najvjerojatnije *Žestar*) i **Crispinus** (*Kovrdžavi*). Jedva vidljiva oko trbuha svakog umirućeg leoparda nalazi se lovorova kruna. Kruna koja se obično dodjeljivala iznimno talentiranim gladijatorima, bila je poznata svim ljubiteljima krvavog sporta u areni: bila je to simbol najhrabrijih i najžešćih boraca. Glasnik u središtu mozaika okružen je tekstom koji naglašava koliku je slavu

spektakl lova na leoparda donio Mageriusu, čovjeku koji ga je platio: ***“Eto što znači biti bogat, ovo je što znači biti moćan , sad je tako!”***

ZADATAK ZA UČENIKE (VREDNOVANJE): Temeljem svega spomenutog, možeš li sumirati i zaključiti koliku je moć različitim pojedincima (lovcima, trgovcima, političarima, carevima, venatorima) donosile egzotične zvijeri i što je bio razlog (nevoljnog) gubitka te moći?

D. KRAJ KRVAVIH IGARA

Do 3. i 4. st. popularnost rimskih venacija počela je opadati. Do toga je došlo iz nekoliko razloga. Prvo - zvijezde igara (egzotične životinje) bilo je sve teže pronaći. Rim više nije imao financije niti moć da izvuče egzotične životinje iz svakog kutka svog carstva. Osim toga, društveni običaji su se mijenjali. Kršćanska crkva je počela vršiti veći utjecaj u Rimu. Godine 391. (ili tek 404. g.), redovnik po imenu Telemah uskočio je u arenu kako bi spriječio neke gladijatore da se međusobno bore. Kamenovala ga je bijesna publika, a car Honorije je naknadno zabranio gladijatorske borbe. Rimljani su neko vrijeme nakon toga nastavili tjerati životinje da se bore u venacijama, ali nezasićena krvožednost koja je bila prisutna prvih nekoliko stoljeća igara je nestala. Međutim, venacije su se održavale sve do 7. st. Arheolozi su otkrili scene lova na mozaicima, keramici, srebrnini i drugim predmetima, dokazujući da je ta tema ostala popularna među Rimljanima.

ZADATAK ZA UČENIKE: Procijeni koje su dugoročne posljedice imale na životinje, staništa i rimsko društvo uopće stoljeća prakticiranje venacije? Navedi najmanje dva primjera i argumentiraj! Komentiraj odgovore.

Tumačenje: U vrijeme kada je era venacija napokon završila, Rimljani su zauvijek promijenili ekosferu cijele regije pod svojom kontrolom, od sjeverne Afrike preko Bliskog istoka do mediteranske obale Europe. Ubili su mnoštvo životinja koje su doveli gotovo do istrebljenja ili čak izumiranja, dok su goleme dijelove zemlje pretvorili u prave pustinje. **Među životinjama koje su Rimljani ili potpuno ili gotovo istrijebili su europski divlji konj, euroazijski ris, sjevernoafrički slon, berberijski lav i mnoge druge. U konačnici, Rimljani su izazvali najveće masovno istrebljenje životinja od pleistocenskog izumiranja megafaune koje je iz postojanja izbrisalo mamute i mastodonte.** Brzo teritorijalno širenje Rimljana u kombinaciji s ekološki neodgovornom poljoprivrednom praksom značilo je da su čitavi dijelovi zemlje od plodne i zelene postali suhi i pusti. Masovna sječa šuma i nerazumno trošenje prirodnih resursa ostavili su područja poput Sicilije i veći dio Sjeverne Afrike relativno neplodnima kroz dugi period, a neke krajeve i do današnjih dana.

ZADATAK ZA UČENIKE: Postoje li venacije danas? Pogledaj slike i komentiraj!

Tumačenje: Danas se sama ideja venecija čini nezamislivom, no njihova je ostavština dijelom preživjela u današnjim borbama s bikovima, predstavama sa slonovima, lavovima, tigrovima i drugim egzotičnim životinjama u cirkusima, medvjedima koji nastupaju na ulicama te kitovima i dupinima koji priređuju predstave u Seaworldu.

Iako nije isto kao gledati medvjeda kako ubija lava ili venatora koji kopljem ubija leoparda, i dalje nam govori nešto o ljudskoj fascinaciji egzotičnim zvijerima. Životinje nisu stvorene za zabavu ljudi, pogotovo ne krvoločnu... Poštujte životinje i pustite ih da žive u miru u svom prirodnom okružju.

E. KUĆNI LJUBIMCI

Najočitija i najdalekosežnija razlika između života u drevnom svijetu i današnjem, mehaniziranom i tehnološki razvijenom modernom dobu vidljiva je u neusporedivo važnijoj i opsežnijoj ulozi koju su u antici imale životinje svih vrsta. Jedva da je postojao neki aspekt ljudske djelatnosti, bilo da je riječ o proizvodnji, kretanju, ratovanju pa čak i dokolici. I u antici, ljudi su uspostavili bliske odnose sa svojim životinjama. Filozofi su često raspravljali o prirodi životinja i ljudi - mnogi su vjerovali da je temeljna razlika u tome što su ljudi sposobni razumjeti, dok životinje nisu. Učenjaci su proučavali njihovu anatomiju i ponašanje, a pisci i historičari, često su se služili životinjama u svojim prispodobama kako bi ispričali priče i ilustrirali neka ljudska iskustva.

Kućni ljubimci nisu samo uključivali pse za igru i maženje, već i pse čuvare kao i druge kućne pse, mačke, zečeve i ptice – koji su uostalom i dan danas najčešći ljubimci. Rimljani su u

svojim domovima držali i majmune, gmazove, jelene, gazele i ribe kao i divlje životinje, uglavnom pripitomljene, no povremeno ostavljene i u svom divljem, izvornom obliku.

ZADATAK ZA UČENIKE: Usporedi tri mozaika – izdvoji sličnosti i razlike i pokušaj ih kronološki odrediti (od starijeg prema mlađem). Što možeš zaključiti temeljem čestog ponavljajućeg motiva pronađenog na različitim mjestima i u različitom vremenu? Koju se kućna životinja posebno ističe na mozaicima i kako je prikazana?

Slika 1: National Archaeological Museum in Naples, (9993), House of the Faun in Pompeii.

Slika 2: Palazzo Massimo, Rome; Marie-Lan Nguyen (2009). Opus vermiculatum, Roman artwork of the late Republican era, first quarter of the 1st century BC.

Slika 3: Vatican Museum, Vatican City. Mosaic in the Vatican Museums

Tumačenje: Najpoznatiji prikaz domaće mačke nalazi se na jednom rimskom mozaiku iz Pompeja (prva slika). Prikaz je podijeljen na dva dijela – u gornjem dijelu vidi se uhranjena mačka smeđe boje s crnim točkama na krznu, koja je upravo ulovila pticu, vjerojatno jarebicu. U donjem dijelu prikazane su dvije debele patke s puplcima lopoča, četiri manje ptice te različite vrste riba i školjaka. Jako sličan mozaik nađen je i u Rimu (druga slika). U gornjem dijelu se vidi tigrasta mačka s uhvaćenom pticom, dok su u donjem dijelu prikazane samo dvije patke s puplcima lopoča.

PTICE

Najčešće potvrđeni kućni ljubimci u rimskom svijetu bile su ptice u kavezima, koje su Rimljanke posebno voljele. Možemo pretpostaviti da je držanje ptica bilo dijelom rimskog kulturnog fenomena izlaganja i stjecanja luksuznih i egzotičnih dobara. Držanje ptica u kavezima ili volijerama (ograđeni prostor u kojem su ptice zatvorene, ali mogu letjeti) bila je moda, dio nadmetanja među elitom, od vremena kasne republike pa nadalje do carskih vremena.

Popularnost ptica u kavezima jasno se očituje i u latinskoj ljubavnoj poeziji. Ukupno se procjenjuje da u rimskoj poeziji postoji **preko 700 pojedinačnih referenci na divlje i pitome ptice**. Hvatanje ptica često se koristilo kao metafora za ljudsko zavođenje – ptice u kavezu za

zarobljenog ljubavnika, a umiruće ili mrtve ptice za *uvenuće ljubavi ili kraj afere*. Možda ne postoji poznatija ptica kućni ljubimac iz antičkog svijeta od Lezbijina ljubimca vrapca.

CARMINA CATULLI

II

*PASSER, deliciae meae puellae,
quicum ludere, quem in sinu tenere,
qui primum digitum dare atpetenti
et acris solet incitare morsus,*

*cum desiderio meo nitenti
carum nescio quid libet iocari,
et solaciolum sui doloris,
†credo ut cum grauis acquiescet ardor:†
tecum ludere sicut ipsa possem*

et tristis animi leuare curas!

**Vrapče, djevojci mojoj ti si radost,
igra s tobom se često, privija te,
vršak prsta ti pruža, kad ga tražiš,
i na kljucanje oštro potiče te**

**moja blistava ljubav, kad se želi
malo igrati ili naći možda
neku utjehu svojoj teškoj patnji,
da bi smirila - mislim - plamen žudnje.
Kad bih mogao poput nje u igri
s tobom blažiti jade svoje duše!**

III

*LUGETE, o Veneres Cupidinesque,
et quantum est hominum uenustiorum.
passer mortuus est meae puellae,
passer, deliciae meae puellae.*

*quem plus illa oculis suis amabat:
nam mellitus erat suamque norat
ipsam tam bene quam puella matrem.
nec sese a gremio illius mouebat,
sed circumsiliens modo huc modo illuc*

*ad solam dominam usque pipilabat.
qui nunc it per iter tenebricosum
illuc, unde negant redire quenquam.
at uobis male sit, malae tenebrae
Orci, quae omnia bella deuoratis:*

*tam bellum mihi passerem abstulistis.
uae factum male! uae miselle passer,
tua nunc opera meae puellae
flendo turgiduli rubent ocelli.*

**Suze, Venere, Kupidoni, lijte,
i svi koji ste osjećajna srca,
jer je djevojci mojoj umro vrapac,
vrapac, djevojke moje radost prva:**

**vid joj očinji ne bje tako mio.
On je slađahan bio, nju je samu
znao kao što dijete znade majku
i napuštao nije njeno krilo
već je skakao sada tamo sada amo,**

**gospodarici samo cvrkutao.
On sad ide po onom mračnom putu
s kojeg povratka, kažu, nikom nema.
Da ste proklete strašne tmine Orka.**

**koje sve što je lijepo proždirete!
Vi ste otele tako mila vrapca!
Kakva nesreća,, jadni mali vrapče!
sad su zbog tebe njene oči uvijek
pune suza, crvene, natečene.**

ZADATAK ZA UČENIKE: Pročitaj dvije Katulove pjesme (u izvorniku ili prijevodu) u kojima je fokus lezbijin vrapac. Usporedi ove dvije pjesme. Objasni kako Katul koristi vrapca (stvarno i metaforički) u jednoj i drugoj pjesmi. Citiraj latinski tekst i obrazloži

svoje stavove. Uoči specifična gramatička (npr. glagolsko vrijeme) i stilska obilježja (ponavljanje stihova; sintagmi) te obrazloži njihovu svrhu u dinamici i poruci pjesme.

F. PAS – ČOVJEKOV NAJBOLJI PRIJATELJ

Psi su postali dijelom ljudske povijesti još prije nastanka pisane riječi. U mnogim kulturama diljem drevnog svijeta, psi su zauzimali istaknuto mjesto i prema njima se uglavnom odnosilo na isti način kao i danas. Na pse se gledalo kao na vjerne pratitelje, lovce, čuvare, vodiče, ali i kao na dragocjenog člana obitelji. Dokaza o ljubavi prema psima u antičkom svijetu ima u izobilju, od Homerovog izvještaja o Argu koji čeka svog gospodara da se vrati iz Trojanskog rata do brižljivih ukopa dragih ljubimaca diljem antičkog svijeta.

VRSTE ANTIČKIH PASA

Iako su Homer i drugi antički autori bili skloni klasificirati pse prema njihovoj funkciji, kao što su lov ili čuvanje stada i imanja, pojedine pasmine su s vremenom postale priznate. Drevni autori i natpisi daju nam nazive nekih od ovih pasmina.

ZADATAK ZA UČENIKE: Pročitaj ulomak iz Senekine Fedre i odredi vrste antičkih pasa koji se spominju u ulomku. Ako si dobar poznavatelj pasmina, pokušaj odrediti sličnost s današnjim pasminama.

*at vos laxas canibus tacitis mittite habenas;
teneant acres lora Molossos et pugnaces tendunt Cretes
fortia trito vine ala collo.
at Spartanos (genus est audax avidumque ferae)
nodo cautus propiore liga:
veniet tempus, cum latratu cava saxa sonent;
nunc dimissi nare sagaci captent auras
lustraque presso quaerant rostro,
dum lux dubia est, dum signa pedum
roscida tellus impressa tenet.*

Sen. Phaed. 1 (32-43)

„Ali odbacite li uzice s pasa koji love u tišini, remeni čvrsto drže gorljive Molose, a neka divlji Krećani vuku čvrste sponne izlizanih vratova. Ali Spartanci (jer njihova je pasmina hrabra i željna plijena) stegnuti su oprezno čvršćim čvorom. Doći će vrijeme kada će šuplje stijene ponovno odjekivati njihovim lajanjem. Sada, spuštenih glava, neka njuškaju zrak oštrim nosnicama i

njuškama u zemaljskoj potrazi kroz šumska utočišta, dok je svjetlost još slaba, dok rosna zemlja još uvijek zadržava dobro označenu stazu.“

Seneka, Fedra

Tumačenje:

LAKONAC („spartanska pasmina“) – podrijetlom iz Grčke, cijenjen zbog svoje lovačke sposobnosti
MOLOS – težak, idealan pas čuvar ili lovac na veliku divljač, vjerojatno predak modernog mastifa
KREĆANIN – križanac lakonskog i mološkog psa

ZADATAK ZA UČENIKE: Analiza vaze (Francois vaza) – prepoznajte prikazane životinje i opišite scenu.

Tumačenje: Rad keramičara Ergotima i slikara Klitije (oko 560.g. pr.Kr.) prikazuje u pet vodoravnih pojaseva (frizova) brojne mitološke kompozicije označene natpisima, između ostalih i Atalantu, poznatu lovkinja, i druge heroje i njihove pse kako ubijaju velikog kalidonskog vepra. Imena 7 pasa ispisana su na vazi: Hormenos (Impuls), Methpeon (Progonitelj), Egertes (Budan), Korax (Gavran), Marpsas, Labros (Žestok) i Eubolus (Strijelac). Atalanta je svog psa zvala Aura (Povjetarac).

HERAKLO I KERBER

Najpoznatiji pas iz grčko-rimske antike nedvojbeno je Kerber – troglavi pas Hada koji je čuvao vrata podzemlja i sprječavao bijeg duša mrtvih. Psi imaju kultnu ulogu čuvara koji svoju ulogu zadržavaju i nakon smrti, a time i istaknuto mjesto izaslanika mrtvih i vodiča duša, čime se simboličko – mitološko značenje psa povezuje s transformacijom životne sile. Je li to bio povod da se psećem čuvaru duša da veća duhovna moć pridavanjem nadnaravnih osobina? Čini se da se upravo takav vid racionalizacije može kriti iza dodjeljivanja tri glave Kerberu.

EPITAFI ZA PSE

Danas većina ljudi kućne ljubimce ne smatra samo životinjskim društvom, već i vjerodostojnim članovima obitelji, pa nije ni čudo da smrt psa, mačke ili drugog dragog bića može izazvati tugu i tugu jednako jaku kao i one osjećao zbog gubitka voljene osobe koja je čovjek. Prema Platonu, psi su vrijedni kućni ljubimci jer pružaju bezuvjetnu ljubav i privrženost, a Plutarh je napisao da se ljudi s poteškoćama u stvaranju odnosa s drugim ljudima često zbližavaju upravo s psima. Kao opipljivi dokaz te emotivne veze između čovjeka i njegovog najboljeg prijatelja, ostali su nam nadgrobni spomenici koje su podizali za svoje ljubimce i ostavljali im u kamenu upisane predivne, dirljive epitafe.

Nadgrobna ploča za psa po imenu Aminnaracus (CIL VI 29895; Rome)

ZADATAK ZA UČENIKE: Pokušaj prepisati ovaj nadgrobni epitaf za psa po imenu Aeolis. Zatim pokušaj prevesti tekst!

(AE 1994.348; Praeneste/Gallicano nel Lazio)

Transkripcija: Aeolidis tumulum festivae//
cerne catellae //quam dolui inmodice//
raptam mihi praepete//fatio.

Prijevod: Pogledajte grobnicu Eole, veselog malog psa, čiji me gubitak zbog prolazne sudbine neizmjereno bolio.

ZADATAK ZA UČENIKE: Pročitajte i prevedite nadgrobne epitafe za ove kućne ljubimce. Komentirajte tekst!

AE 1994.699; Concordia
*Hac in sede iacet
post reddita fata catellus(!),
corpus et eiusdem dulcia mella tegunt.
nomine Fuscus erat,
ter senos apstulit annos.
membraque vix poterat
iam sua ferre senex.*

Prijevod:

Na ovom mjestu leži
mali pas nakon završenog života,
a slatki med prekriva njegovo tijelo.
Zvao se Fuscus i imao je osamnaest godina.
Jedva je mogao pomicati udove u starosti.

CIL IX 5785 = CLE 1174;
Ricina/Recina
*Raeda[r]um custos
numquam latravit
inepte. nunc
silet et cineres
vindicat umbra suos.*

Prijevod:

Ovaj čuvar kola nikada nije neprimjereno lajao.
Sada šuti i hlad štiti njegov pepeo.

ZADATAK ZA UČENIKE: Pročitaj 9 primjera rimskih epitafa za pse. Odaberi jedan i komentiraj ga. Što misliš o pokapanju kućnih ljubimaca, bi li praksa pisanja epitafa i podizanja pogrebnih spomenika za kućne ljubimce trebala biti učestalija?

1. „U suzama sam dok te nosim na tvoje posljednje počivalište koliko sam se radovao kad sam te prije petnaest godina na svojim rukama nosio kući.“

2. „Ti koji ovom stazom prolaziš, Ako slučajno obilježiš ovaj spomenik, Ne smij se, molim te, premda je to pasji grob. Suze su mi padale, i prah se nada mnom gomilao Gospodarskom rukom.“

*U doba prije groblja kućnih ljubimaca, Grci i Rimljani su pokapali svoje kućne ljubimce uz cestu u označene grobove.

3. „Oči su mi bile vlažne od suza, psiću naš, kad sam te nosio (u grob)... Pa, Patricuse, nikad mi više nećeš dati tisuću poljubaca. Nikada ne možeš biti zadovoljan u mom krilu. U počivalište od mramora, stavio sam te za sva vremena kraj svog hlada. Po svojim osobinama, mudar bio si poput ljudskog bića. Ah, ja! Kakva voljena pratioca smo izgubili!“

4. "Heleni, udomljenici, duši bez usporedbe i hvale vrijednoj."

*Domaći (kućni) psi, često su se nazivali "udomitelji", što dodatno sugerira da su se čak i do tada udomljeni kućni ljubimci smatrali članovima obitelji.

5. „Ovo je grobnica psa Stephanosa, koji je poginuo. Za kojim je Rodope suze prolio i pokopao ga kao čovjeka. Ja sam pas Stephanos, a Rodope mi je grobnicu podigao.”

6. „[Myia] nikada nije lajao bez razloga, ali sada šuti.”

7. „Ovdje kamen kaže da drži bijelog psa od Melite, najvjernijeg čuvara Eumela; zvali su ga Bik dok je još bio živ, ali sada je njegov glas zarobljen u tihim stazama noći.”

8. "Issa je drskija od Lezbijine vrapčje ljubavi, čišća od poljubaca grlice, slađa od stotinu djeva smotanih u jednu, rjeđa od dragog kamena bogate Indije. Ona je Publijeva ljubimica, Issa draga; Ona cvili, a ljudski glas kao da čuješ." Marcijalovi epigrami 56.

9. „Sigurno, čak i dok ležiš mrtva u ovoj grobnici, smatram da se divlje zvijeri ipak boje tvojih bijelih kostiju, lovkinja Lycas; i tvoju hrabrost zna veliki Pelion, i sjajna Ossa i usamljeni vrhovi Cithaerona.”

*Epitafi za lovačke pse, poput Lycasa, često prikazuju životinje poput suboraca na bojnopolju naglašavajući njihovu važnost za preživljavanje njihovog vlasnika.

G. VREDNOVANJE I SINTEZA

ZADATAK ZA UČENIKE: Učenike podijeliti u skupine za izradu plakata za sintezu novoga gradiva te poticanje interesa za dodatno samostalno istraživanje i proučavanje teme. Naslove i podnaslove te strukturu plakata, uz manje sugestije, prepustiti učenicima. (primjeri učeničkih radova – 2.d razred Prirodoslovne škole Vladimira Preloga, šk. god. 2022./2023.)

